

Михайло Шкурка

ШЛЯХАМИ ПЕРШОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ НА ПОЛТАВЩИНІ

200-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка присвячується

*Земля полтавська не має права забути,
що по ній ступав колись Великий Тарас Шевченко...*

Петро Ротач

ЗАСПІВ

Весна 1843 року в Санкт-Петербурзі видалася напрочуд холодною. По Неві продовжувала пливти нескінченна крига, небо було затягнуте суцільними свинцевими хмарами, дерева та інша рослинність ще ніяк не могли прокинутись від затяжної північної зими. У ці дні, після невдалої спроби поїхати за власні кошти до своїх друзів-художників в Італію, Тарас Григорович Шевченко був заклопотаний підготовкою до очікуваної подорожі на батьківщину. Потрібно було добитися від петербурзьких властей дозволу на поїздку в Україну, оформити проїзні документи, завершити поточні справи тощо.

Нарешті 11 травня 1843 року правління Академії мистецтв повідомило, що учневі Тарасові Григоровичу Шевченку видається квиток «на проїзд в Малоросійські губернії строком на чотири місяці і на безперешкодне, де треба буде, проживання» [2, с. 15]. Перечекавши кілька днів у столиці, допоки друзі завершать свої справи, Тарас разом із Євгеном Гребінкою та його сестрою Людмилою 19 травня, в середу, залишили Петербург і вирушили по Білоруському тракту в Україну. 24–25 травня подорожні дісталися до Чернігова, долаючи щодоби в середньому 150–200 верст. Вирушати в таку далеку дорогу (майже 1300 верст) на перепряжних було справжнім подвигом: суцільне весняне бездоріжжя, дощі та холод, безкінечні чекання на брудних поштових станціях, поки оформляють подорожні документи, оглядають багаж, готують «свіжих» коней тощо.

У Чернігові шляхи мандрівців на деякий час розійшлися: Є. Гребінка вирушив у Ніжин: він не міг не відвідати свою альма-матер – гімназію вищих наук князя Безбородька. Потім у приватних справах мав заїхати в Харків, Кременчук, інші міста і села Малоросії. Прощаючись, друзі домовилися зустрітись у кінці червня в Убіжищі – на батьківщині Євгена Гребінки.

Наступні майже два тижні вільного часу в Шевченка були край напруженими. Спочатку він вирішив заїхати в Качанівку до її власника Г. С. Гарновського. Наслухавшись багатого про «качанівські порядки» від Василя

Штернберга та інших друзів, Тарас хотів особисто впевнитись, що там діється. Через два дні його справді прийняли тут як поважного гостя. Розкішні обіди в супроводі симфонічного оркестру, прогулянки майстерно облаштованим ландшафтним парком, огляд зібрань українських старожитностей тощо. Усе це було розраховане на створення зовнішнього ефекту. Та за фасадом поміщицького побуту ховалася реальна картина підневільного життя кріпосного селянина. Через кілька років після відвідання цього села обурений Шевченко в повісті «Музикант» вигукне: «О, колиб я володів великим мистецтвом писати! Я написав би величезну книгу про паскудства, що кояться в селі Качанівці!»

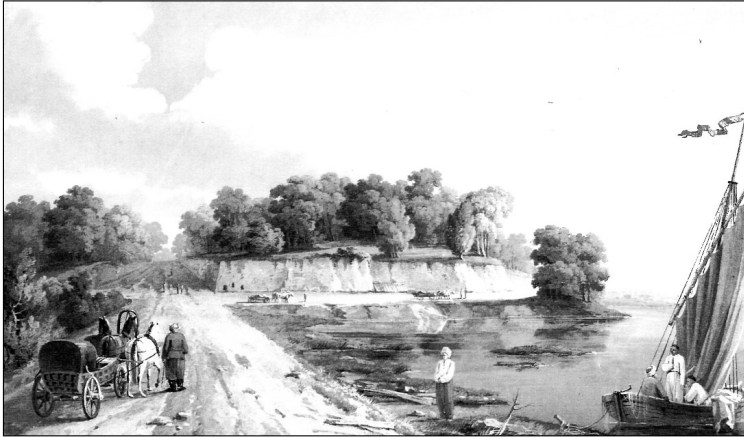
Після Качанівки – був золотоглавий Київ, Вишгородський Межигірський монастир, зустріч із Пантелеймоном Кулішем, знайомство з учителем малювання та краснопису в Києво-Подільському повітовому дворянському училищі Олексієм Флоровичем Сенчилом-Стефановським. Провівши кілька днів тут, Тарас Григорович поспішив на свою малу батьківщину в село Моринці Київської губернії на побачення зі своїми братами, сестрами, близькими родичами і знайомими. Великим щастям для нього була зустріч із його столітнім дідом Іваном Андрійовичем Шевченком – свідком і учасником селянського повстання «Коліївщини». Відомо, що в Епілозі до поеми «Гайдамаки» поет із вдячністю про розповіді свого діда згадує:

*Бувало, в неділю, закривши Мінею,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізник, Гонта ляхів покарав.
Столітнії очі, як зорі, сіяли,
А слово за словом сміялось, лилось:
Як ляхи конали, як Сміла горіла.
Сусіди од страху, од жало німіли.
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.
Спасибі, дідусю, що ти заховав*

*В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.*

Як один день, промайнуло майже тижневе перебування Тараса в родинному колі. Настав час їхати в Убіжище на зустріч із Гребінкою.

Євграф Лазарєв. Шлях на Яготин. Гуаш, 1907

На Лівобережжя в ті часи існував найзручніший шлях через переправу в селі Трахтемирів. Далі поштовими кіннями по Яготинській дорозі до Пирятини було якихось 87 верст. Потім праворуч, і через 15 верст – село Мар'янівка з хутором Убіжище. Звідси й розпочнемо першу майже шестимісячну за тривалістю туристичну подорож Шевченка шляхами північно-східних повітів Полтавської губернії.

Туристична Шевченкіана Полтавщиною

Подорожуючи Полтавщиною, Тарас відвідав садиби, власниками яких були відомі українські письменники та художники, вчені, державні діячі, меценати. Центральне місце в житті і творчості Шевченка в той період займають події в Пирятинському повіті. Саме тут його оточували щирі друзі – представники дворянської інтелігенції Лівобережжя: Яків де Бальмен, Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Олексій Капніст, Варвара Рєпніна, Віктор Закревський, інші. Саме тут Тарас пізнав у зрілому віці шире кохання до Ганни Іванівни Закревської, яке закарбувалося в серці поета на все його життя. Тож помандруємо подумки разом із Тарасом, де пішки, а де й на поштових, садибами 1843–1844 років.

1. Убіжище (Гребінчин Яр) (тепер с. Мар'янівка Гребінківського району)

Хутір Гребінчин Яр (Убіжище) належав до маєтностей батьків письменника Євгена Гребінки – штабс-ротмістра Павла Івановича Гребьонкіна і його дружини Надії Іванівни Чайковської. Помістя Гребінок було не надто заможне. В ньому налічувалося якихось два десятки двірських душ. Основний прибуток давав

шинок і невеликі тютюнові плантації. Садиба розміщувалася на правому корінному березі Оржиці. Вниз від будівель до самої річки тягнувся фруктовий сад, у який вели алеї, обсажені декоративними деревами та кущами.

Згодом – після смерті Євгена Павловича і його названого брата Лева Свічки – господарство поступово зовсім занехаялося. Не стало фруктового саду, здичавили насадження вздовж паркових алей, будівлі «панської» садиби прийшли в занепад. До наших днів дожили лише дві будівлі, зведені вже нащадками Гребінок, та й ті сьогодні потребують капітального ремонту. А ще двохсотлітній каштан – пам'ятник природи, який згадує у творах і листах до дружини російський мовознавець і лексикограф Володимир Даль.

Після побудови Київсько-Полтавської залізниці, яка пройшла і по землях Гребінківщини, життя в цих місцях дещо оживилося. У Городищі, на перехресті залізниць Києво-Полтавського і Бахмацько-Одеського напрямків, побудували центральний вокзал, а в селі Мар'янівці – залізничну станцію. Одночасно, 1900 року, станцію Городище перейменували в станцію Гребінка, а разом і місту надали ім'я визначного літератора. Мар'янівка також уславлена іменем всесвітньо відомого класика української літератури Євгена Павловича Гребінки. У пам'ять про пе-

*Мідний барельєф Т. Г. Шевченка
на гранітній брилі в м. Гребінка. Скульптор
В. І. Білоус, архітектор О. Ф. Охріменко. 1969*

ребування Т. Г. Шевченка на Гребінківщині в райцентрі (сміт Гребінка) 1969 року встановили йому пам'ятник.

Євген Павлович народився 2.02 (21.01) 1812 року на хуторі Убіжище. Початкову освіту він одержав у домашніх умовах під вишколом найнятих у повіті кваліфікованих учителів. Це дало йому можливість безперешкодно продовжити навчання в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька. Після одержання вищої освіти й короточасного перебування на військовій службі Євген Павлович до кінця своїх днів жив і працював у Санкт-Петербурзі. Неприятливі кліматичні умови, обтяжлива викладацька робота в столиці, зрада першої коханої – Мар'яни Новицької, прискорили перебіг легеневої хвороби поета. За сприяння названого брата Лева Свічки Євген Павлович одружується з Марією Ростенберг. 1845 року в них народжується донька, яку назвали Надійкою. Та недовго Євген Павлович тішився ідилією сімейного щастя. На 36 році життя – 15(3).12.1848 року – він помирає.

Родина Павла Івановича Гребьонкіна була, як на той час, доволі численною. Ми ж зупинимося лише на тих її представниках, із якими Євген Павлович мав найбільші життєві контакти. Як повідомлялося раніше, письменник одружився з Марією Василівною Ростенберг – 30 червня 1844 року. Разом подружжя прожило трохи більше чотирьох років. Після семи років удрування Марія Василівна вдруге виходить заміж за поручика Маслова Петра Миколайовича. Вийшовши у відставку, Маслов безуспішно береться господарювати в селі Рудка. Така ж невдача пізніше спіткала сім'ю Маслових і в Смоленській губернії, де вони придбали невеличку маєтність в Духовщинському повіті поблизу залізничної станції Ярцево. Недостача засобів існування несподівано звалилися на родину. У літньому віці Марія Василівна тяжко захворіла і, розбита паралічем, 15 грудня 1894 року померла [3, с. 43].

Трагічно склалось і життя єдиної доньки Євгена Павловича – Надії. Після смерті її матері та вітчима Надія Євгенівна переїжджає в Одесу з метою знайти роботу, яка б забезпечувала їй хоч якесь скромне існування. Та скрізь наражається на відмову працедавців. За сприяння старого приятеля батька жінку приймають сестрою милосердя в Полтавський дворянський притулок по догляду за немічними дворянами і дворянками. За чистосердечне ставлення до хворих у притулку всі прийняли її як свою рідну родину. Та все ж матеріальне становище Надії було жалюгідним: у притулку їй виділили маленьку кімнату, давали безкоштовне харчування й – ні копійки зарплати.

Це спонукало генерала О. П. Суражевського і редактора журналу «Исторический вестник» С. М. Шубинського висунути клопотання перед Академією Наук про призначення дочці Є. П. Гребінки довічної пенсії. Клопотання задовольнили, і Надія Євгенівна з 1 листопада 1899 року стала отримувати пенсію 300 карбованців на рік. Після цього вона переходить на роботу в Ізмайлівську (Московську) воєнну богадільню. Пенсію їй пересилали поштою. І ось поштовою переказом за грудень 1907 року повернувся назад з відміткою «за смертю одержувача». Отже, померла Надія Євгенівна в листопаді чи в грудні 1907 року [3, с. 45].

Принагідно також згадаємо про сестру Євгена Павловича Людмилу, долею якої Є. Гребінка опікувався весь час, поки вона навчалася в Петербурзі в пансіонаті шляхетних дівчат. Це вона супроводжувала Т. Шевченка і Є. Гребінку в їхній поїздці зі столиці в Україну. Вона, безумовно, і була єдиним свідком зіпсування відносин між Шевченком і Гребінкою. У результаті в другому виданні «Кобзаря» Т. Г. Шевченко зняв присвяту Євгену Гребінці до вірша «Перебендя», а портрет Є. П. Гребінки від 1837 року Шевченко називав портретом «невідомої особи».

Вертаючись до теми, зауважимо, що Людмила Павлівна народилася 16 вересня (ст. ст.) 1824 року. Початкову освіту отримала в домашніх умовах. 1836 року, за сприяння Євгена Павловича, була влаштована в Олександрійське училище виховного товариства шляхетних дівчат при Смольному монастирі. Після закінчення навчання 1843 року разом із Гребінкою та Шевченком їде в Україну й кілька років живе в Убіжищі. 1844 року тут побував О. Афанасьєв-Чужбинський і записав у її альбом такого вірша (друкується за оригіналом):

*Когда лежит предо мной альбом,
Сомнение овладевает мною:
Ужель мои стихи, написанные в нем,
Напомят обо мне когда-нибудь порою?
Напомят или нет... но напишу одно
На маленьком листке красивого альбома:
Чтоб счастье светлое Вам было суждено,
А горе и печаль чтоб не были знакомы.*

На жаль, побажання поета не справдилося. Чоловік Людмили Павлівни – Єлізаров Володимир Павлович – рано помер, залишивши невлаштованими неповнолітніх дітей, а онуки за участь у революційній діяльності так само рано пішли з життя. Молодший її син Микола, лікар за освітою, працював у латвійському місті Резекне. 1890 року він забрав до себе матір, де вона 1908 року й померла. О. І. Припутню вдалося зв'язатися телефоном із керівництвом латвійського міста Резекне з проханням надіслати

фото могили Людмили Павлівни. Латвійські друзі відгукнулися. На табличці, установленій на постаменті, читаємо: «Людмила Павловна Елизарова, сестра писателя Е. П. Гребінки, скончалась в ночь на 8 декабря 1908 г., отроду 84-х лет». А на хресті – надпис: «Да будет воля Твоя» [3, с. 92–96].

Незважаючи на короткий життєвий шлях і труднощі, які доводилося повсякчас долати, Євген Гребінка залишив помітний слід у творчому набутку української класичної літератури. Він був із тих, хто в умовах безпросвітнього імперського мороку не раз запалював і свій досвітній вогник. У чому ж секрет творчої вдачі Євгена Павловича? Один видатний німецький поет проголосив: «...хто хоче зрозуміти поета, – мусить іти в його країну». Це твердження в повній мірі «торкається тих письменників,

Пам'ятник на могилі Є. П. Гребінки в с. Мар'янівці

творчість яких кохалася переважно в місцевих мотивах, в рідній стихії...». Не виключення і Гребінка, дитинство і юність якого зріли в середовищі українського етносу, серед цієї природної стихії, аура якої ще ніким уповні не розгадана. Автор дослідження «В ріднім хуторі Євгена Гребінки» приходять до такого висновку: «...дивлячись на спокійну красу долини (ріки Оржиця. – М. Ш.), мимоволі запитую себе: та чи не ця сама природа витворила той народ, який живе навколо, не іншим, чи не вона переважно надала йому і його журбу тиху, і часом несподівану тугу, і лірику глибокого почуття, і жадання краси? І хоч би яка була відповідь на сей запит холодного розуму, серце почуває сю таємну єдність і дає суголосний відгук на му-

зику природної стихії. Як же не любити своєї матері-природи, що з любов'ю вложила в нашу душу частину своєї вічної істоти!» [1, с. 32].

Поезії Євгена Гребінки нерідко піддавалися жорсткій цензурній «селекції», а то й узагалі з невідомих причин не друкувалися. Так, у Петербурзі Є. Гребінка змушений був писати російською мовою. Та як тільки його брати й сестра були влаштовані в столичні навчальні заклади, поет вирішив зайнятися українством. Спочатку за домовленістю з редактором журналу «Отечественные записки» була спроба надрукувати українською мовою твори Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Шевченка, інших письменників. Але, напевне, не без вказівки всюдисущих цензорів, твори українських авторів так і не були опубліковані. Показовою в цьому плані стала й доля вірша самого Гребінки «До своїх хлопців». Так, 1843 року поет передав харківському часопису «Молодик» свої віршовані тексти: «Лес», «Маруся», «Надпись к рисунку К. С. А. Г-ной» і «До своїх хлопців». Перші три поезії були вміщені в часопису без зволікання; четвертий – українськомовний – цензура відклала «в довгий ящик». Наведемо фрагмент цього «неблагонадійного» твору:

*Годі, хлопці, нам мовчати,
Довго ми мовчали,
Як другії про всячину
Невість що співали.
Хіба ж слово наше, братця,
Не божеє слово?
Чим же наша від другої
Поганшая мова?...*

Далі в поезії мовиться про те, як відчайдушно боролися за волю українського народу козацькі ватажки під проводом Наливайка, Острияниці, як наші гетьмани під Царгород водили «лицарство січовеє». Звісно, що ні валуєвські служаки, ані згодом більшовики не могли допустити подібне «свободомыслие» до друку. Тож рукопис вірша «До своїх хлопців» пролежав в архіві бібліотеки імені В. І. Леніна в Москві... 145 років. Але знайшовся досвідчений краєзнавець, сказати б – істинний патріот України Олексій Іванович Припутень, який, працюючи в архіві московської бібліотеки, знайшов рукопис вірша і вмістив його у своїй книзі «Євген Павлович Гребінка і Гребінківщина» [3, с. 34–35]. Вірш Є. Гребінки «До своїх хлопців» і сьогодні не втратив актуальності, особливо в умовах всенародного збурення в українському суспільстві після прийняття Парламентом України 2012 року дискримінаційного щодо української мови закону.

Окремі поетичні твори Є. Гребінки були настільки милозвучними, що легко лягали на

В. Даля до дружини, який роком пізніше відвідував Убіжище. Неначе з виданої ним повісті «Помещичий бал в Украине 40-х годов», у якій про старосвітських поміщиків мовиться: «...можу сказати тобі, що тут просто відгодовують як на заріз. Справді, я удома ніколи за 3–4 дні не з'їдав і не випивав того, що вчора за одиндень. Цілийденьначеніпрощонедумають, як про те, щоб такого, скажімо, попоїсти?...» (цит. за [2, с. 81]).

Тараса Шевченка поселили в невеличкому будиночку під солом'яним дахом, у якому рік по тому приймали і Даля. Цей будинок простояв до середини 20-х років минулого століття і був, як і багато чого іншого, зруйнований. А жаль! За два-три дні перебування в гостях Тарас добре познайомився з дворовими селянами, їхнім побутом, взаєминами з господарями і, як припускав відомий шевченкознавець П. Жур, устиг ще й побувати разом із Євгеном Павловичем у сусідньому містечку Городищі в гостинах у зятя Гребінок Лева Свічки – нащадка відомого за часів Гетьманщини роду.

Звичайно, садибу Гребінок не порівняти з Качанівкою. Патріархальний спосіб життя її мешканців, доброзичливе ставлення до дворових пересвідчили Шевченка у відсутності зверхності дворян стосовно кріпосних. Із такими враженнями і залишав Тарас Шевченко гостинне Убіжище. Настав час прощання і від'їзду обох митців у сусідню Мойсівку – на запрошення тамтешніх господарів. Опівдні 29 червня 1843 року двірцевий розпорядник в тогочасній манері сповістив від'їжджаючим: «Господа, лошади поданы!»

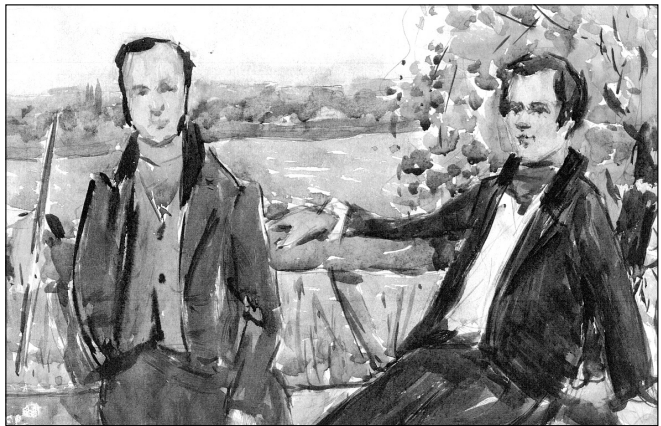
2. Мойсівка (Мосівка) Пирятинського повіту Полтавської губернії (тепер Драбівського району, Черкаської області)

Опівдні 29 червня 1843 року пара баских коней, запряжених у легкий тарантас, мчалася степовими дорогами Полтавщини. То поспіша-

В. П. Сірій. Т. Г. Шевченко і Є. П. Гребінка по дорозі в Мойсівку. Полотно, олія (Драбівський історико-краєзнавчий музей)

ли на зустріч зі своїми друзями Тарас Шевченко і Євген Гребінка в село Мойсівку. Міне трохи більше століття, і відомий живописець, заслужений художник України з Черкащини Валентин

В. П. Сірій. Тарас Шевченко і Євген Гребінка на дозвіллі в мойсівському парку. Панір, олія. Ескіз

Павлович Сірій своєю картиною назавжди увічнить цю історичну мить у житті двох видатних діячів української культури. Вражає художня довершеність краєвидів степової Полтавщини, а також близькість портретної схожості обох подорожуючих і лагідна вдача українського селянина-візничі, який управно орудує екіпажем. Без перебільшення можна сказати, що цим малярським твором Валентин Павлович уперше зафіксував факти із біографії Т. Г. Шевченка про перебування його на Полтавщині й зокрема в селі Мойсівці. Утім, на цьому розробку Драбівської Шевченкіани Валентин Павлович припиняти не збирається: вже підготовлено ескіз до картини: «Тарас Шевченко і Євген Гребінка на дозвіллі в мойсівському парку».

Пройде якихось 2–3 місяці, й Драбівський краєзнавчий музей поповниться новою повноцінною однойменною картиною художника.

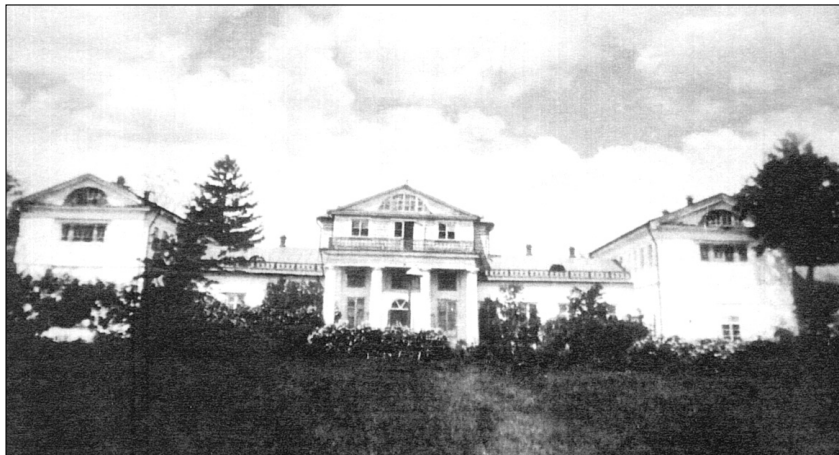
Перебуваючи в Мойсівці, Тарас, за спогадами сучасників, намалював портрет поміщиці О. Шостки, портрет власниці мойсівського маєтку Т. Г. Волховської, картину «Бал у мойсівському палаці». Жодне з цих полотен не збереглося. А жаль, особливо останньої. Адже на балу – він зустрів і покохав незабутню Ганну Закревську... Художник В. П. Сірій захопився ідеєю опрацювати заново живописну тему «Бал у Мойсівці». Здійснення цього задуму буде достойним внеском до 200-річчя Шевченка.

...На жаль, нам не суджено побачити ту величну па-

нораму, яка відкрилася перед очима Шевченка й Гребінки при в'їзді в Мойсівку. Але на допомогу приходять спогади свідків минулих літ. Побіля дороги стояла церква св. Петра і Павла, побудована 1804 року за проектом московського архітектора В. П. Стасова. Оскільки Волховські були лютеранами, то й фондована ними церква красувалася в цьому архітектурному стилі. У практично незмінному вигляді храм, не зважаючи на богоборчу більшовицьку кампанію, достояв до початку Великої Вітчизняної війни. А залишилися від його краси після німецької окупації краю і тривалої післявоєнної боротьби комуністів з релігією, – самі руїни.

Звернімося до спогадів М. Шагінян про відвідання Мойсівки, датованих кінцем 1940-х років – часом її роботи над монографією «Тарас Шевченко» (друкуємо мовою оригіналу): «Сама по себе Мосевка розположена не очень живописно – в Полтавской степной части. Но и сейчас въезд в неё ошеломляет непредвиденным, чарующим архитектурным мотивом. От самого дома уже и следа не осталось... но еще оста-

Палац Волховських у Мойсівці. Фото. 1912

лась, как оторвавшаяся звезда из созвездия, причудливая мосевская церковь на пригорке. Не то лютеранская, не то православная, не то китайская, индусская, дикарская, – эта церковь – пагода, церковь-причуда с остроконечными куполами, усеянными шишками, словно колпак с бубенчиками, – воздушная, лёгкая, каким-то диковинным цветком вырастает перед вами у въезда в деревню, и кажется, что она сейчас начнёт звенеть и позванивать или снимется с места в старинном танце. Я подъехала к Мосевке на закате, уж ввечеру и виденье в этот час казалось ещё фантастичней и нереальней» [10, с. 356–357]. І це все, на чому зупинився погляд

*Так виглядали «елітні» гості балу в селі Мойсівка 29 червня 1843 року.
Фото картини невідомого художника*

талановитої російської письменниці під час віддання нею Мойсівки; від колишньої слави села – в минулому «Українського Версалу» – не лишилося й сліду.

...Мойсівка, ровесниця сусідніх Погребів, постала в 1735–1738 роках на правому березі ріки Чумгак. Назва села, як стверджує місцевий краєзнавець, походить від першопоселенця – єврея Мойсі, який заснував тут над старим Пирятинським шляхом заїжджий двір, де подорожуючі мали змогу відпочити, погодувати й перекувати коней, купити на дорогу якогось краму тощо.

Землі Мойсівки після її заснування переходили з рук у руки – перепродувалися чи дарувалися, аж поки в кінці XVIII століття їх не придбав дійсний статський радник генерал О. Волховський. Новий власник був людиною дієвою і відразу ж розпочав тут будівництво палацу та церкви, яка 1808 року була освячена на честь св. Петра і Павла. Гордістю мойсівської садиби був також ландшафтний парк із численними скульптурами, фонтанами, бесідками.

Макет мойсівської церкви св. Петра і Павла.
Автор М. П. Николаєв

Після смерті власника маєток перейшов до його дружини Тетяни Густавівни Волховської. Дітей Волховські не мали, а тому Тетяна Густавівна безоглядно розтринькувала набуті чоловіком пожитки, залишивши після себе заставлені землі, будівлі, іншу нерухомість в рахунок невиплачених кредитів, векселів, боргових зобов'язань. Загальна сума боргу маєтку на той час сягала більше 140 тисяч карбованців. У результаті все було продано з молотка, палац розібрано, парк вирубано. Мойсівка перетворилася на пустку.

Та повернімося до тих часів, коли тут вивало бурхливе життя і було ще що розтринькувати. Розкішні прийоми гостей, музика, за-

пряжені четвериком вишукані екіпажі, шампанське... Вершиною цього «свята життя» були започатковані Тетяною Густавівною мойсівські бали. Вони проводилися двічі на рік: у січні на день її народження і в червні на день народження чоловіка. То були помпезні гулянки. На них з'їжджалося 150–200 осіб із трьох навколишніх губерній – Полтавської, Київської, Чернігівської. Здебільшого це були крупні поміщики – такі як Тарновські, Лизогуби, Закревські та ін., губернські можновладці, їхні дружини та доньки – модниці. Бал 29 червня 1843 року для Тараса Шевченка запам'ятався на все життя.

Дійство повинно було розпочатися під вечір. Гости ще продовжували з'їжджатись, а хто прибув на кілька годин раніше, – встиг зайняти вільні кімнати для гостей. Тарасові не повезло із житлом, та несподівано він зустрів свого давнього знайомого – поета й етнографа О. Афанасьєва-Чужбинського, і той поступився йому своїм помешканням. Шевченкові згадалося, як Афанасьєв-Чужбинський першим привітав його з виходом «Кобзаря», згадалися і слова цього вітання:

*Гарно твоя кобза грає,
Любий мій земляче,
Вона голосно співає,
Голосно і плаче.
Ні, не люди тебе вчили,
Мабуть, сама доля,
Степ, та небо, та могили –
Та широка воля.*

Ці поетичні рядки розчулили Шевченка, і у відповідь при зустрічі з Афанасьєвим-Чужбинським він щиро подякував.

Звістка про присутність у палаці Тараса Шевченка миттєво поширилася серед учасників балу. Усі спішили поздоровити поета з виходом «Кобзаря», навперобій читали його вірші, а манірні дівичі, замість французькою, заговорили з Тарасом рідною українською мовою. Тетяна Густавівна спочатку не зрозуміла, кого їй представляють (адже на той час мала понад сімдесят років, ще й погано бачила), та, коли пересвідчилася, хто перед нею, дуже зраділа й оголосила, що право на відкриття балу першим танцем надається Тарасові Григоровичу Шевченку. До пари поетові вона відрекомендувала молоду місцеву красуню Ганну Іванівну Закревську – власницю палацу в Березовій Рудці. Увесь цей вечір Тарас не відходив від Ганни – її очі «чорні аж голубі» на все життя полонили його душу. М. Шагінян, досліджуючи тодішнє перебування Шевченка на Полтавщині і його стосунки з Ганною, не випадково п'ятий розділ своєї монографії назвала

«Любовь». Ще два-три дні продовжувався бал у Мойсівці. За цей час Тарас познайомився з новими друзями – Яковом де Бальменом із села Линовиці, Олексієм Васильовичем Капністом із сусідньої Ковалівки, сім'єю Закревських із Березової Рудки...

*Мойсівський краєзнавець,
майстер з виготовлення макетів старовинних будівель
М. П. Ніколаєв*

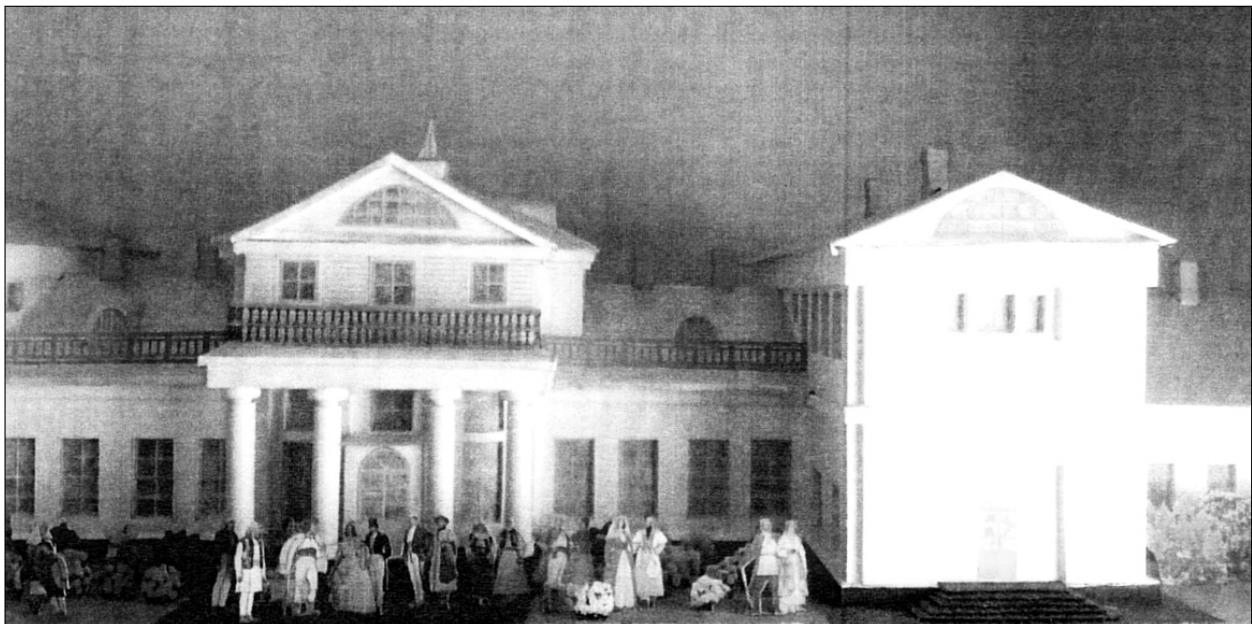
Мойсівку Тарас Шевченко відвідував ще двічі: 1844 і 1846 року. Що ж спонукало його ще і ще бувати на мойсівських балах? Шевченкознавці цьому факту не надають чомусь значення. Нам же здається, що причина тут криється в Закревських – неодмінних учасників балів, а значить, і в господині Березової Рудки Ганні.

У грудні 1843 року Шевченко намалює портрет Ганни, який мистецтвознавці оцінюватимуть як одну з найкращих його робіт цього жанру. Але про це дещо згодом... Захоплення Закревською в Мойсівці було настільки сильним, що, перебуваючи згодом на засланні в закаспійських степах, поет усе ж не міг не згадувати про неї. На Кос-Аралі він присвячує їй дві чудові поезії: «Г. З.» і «Якби зустрілися ми знову...». Перша – спогади про бал у Мойсівці. Звертаючись до Ганни, Тарас говорить:

*...І ти, моя єдина,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная*

*Рожевая зоре!
І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Літа мої молодії...
Чи збираються ще й досі
Веселії гості
Погуляти у старої,
Погуляти просто,
По-давньому, по-старому,
Од світу до світу?
.....
А ти, доле!
А ти, мій покою!
Моє свято чорнобриве,
І досі меж ними
Тихо, тишно походжаєш?
І тими очима,
Аж чорними – голубими,
І досі чаруєш
Людські душі? Чи ще й досі
Дивуються всує
На стан гнучий? Свято моє!
Єдине свято!*

Щоб мати більш повне уявлення про життя в Мойсівці після Волховських аж до наших днів, простежимо за долею села та його мешканців у контексті політичних подій понадстолітньої давності. 1853 року, як відомо, 90-річна Тетяна Густавівна померла. Довго шукали нащадків маєтностей. Тимчасом майже десять років маєтком управляла опікунська рада. Нарешті в Псковській губернії знайшлися дворяни Волховські, яким цар Олександр II розпорядився передати у власність Мойсівку. Над новими власниками тяжіли борги їхніх попередників. У подальшому селянська реформа 1861 року,

Макет мойсівського палацу Волховських. Автор М. П. Ніколаєв

революційні події в Росії 1905 року, Столипінська реформа на селі, Перша світова війна підірвали устої життя українського селянина. Та це ще не все. Катастрофічні наслідки для селян приніс із собою жовтневий більшовицький переворот у Росії 1917 року. Обдурені улесливими лозунгами більшовиків селяни Мойсівки 2 листопада написали лист у Петроград про підтримку революції. Хіба ж знали ці неписьменні «підписанти» листа, що схвалюють цим своє розорення, голодомори, репресії тощо в майбутньому? [13, с. 297]. Визвольні змагання українського народу за державну незалежність не прийшлися до вподоби Росії. Війська північно-східної сусідки, зламавши опір добровільних студентських загонів на станції Крути Чернігівської області, вдерлися в Київ. Почалася громадянська війна. За нею – голод 1921–1922 років, насильницька колективізація сільського господарства, нечуваний у світі штучний голодомор-геноцид, які обезлюднили українське село. Друга світова війна та новий, уже третій за часів радянської влади, голод 1946–1947 років, обкладання селянських дворів непомерними натуральними і грошовими податками остаточно його доконали.

Після смерті Сталіна і приходу до влади Хрущова через деякий час почалися широкомасштабні дії по розробці перспективних планів розвитку сільських територій – так званих схем (проектів) районного планування. Одним із центральних завдань тут було встановлення можливих перспектив розвитку того чи того села. Усі вони були поділені на «перспективні» й «неперспективні». Розпорядженням облвиконкомів у «неперспективних» були заборонені всі види капітального будівництва, закривалися медичні та шкільні установи, магазини, об'єкти побутового обслуговування тощо. Почалася масо-

ва стагнація тисяч сільських поселень, поміж яких опинилась і Мойсівка. Згодом уряд, усвідомивши всю абсурдність цих рішень, приймає відповідну постанову (друкується за оригіналом): «Постановление ЦК Компартии Украины и Совета Министров УССР от 14 ноября 1978 года № 536 „О преждевременном отнесении многих сел республики к неперспективным и дальнейшем улучшении застройки сельских населённых пунктов Украинской ССР”»...

Мойсівка скористалася зняттям заборони на її розвиток. Почалася розбудова об'єктів соціальної інфраструктури, будівництво нових та реконструкція існуючих виробничих приміщень, зменшилося безробіття. З отриманням Україною незалежності, розпаюванням колишніх колгоспних земель між тими, хто їх обробляв, начебто відкрилися необмежені можливості розвитку села. Та не так сталося, як гадалося. Отримавши земельний пай 3–5 га на кожен двір, селянин, не маючи відповідних технічних засобів виробництва, вимушений був здати землю в оренду. А спритний підприємець безвихіддю мойсівчан скористався, уклав із жителями довгострокові договори оренди – й село залишилося без землі, а значить, без економічної бази для свого розвитку.

Мойсівка вдруге опинилася перед проблемою виживання. До речі, в подібній ситуації нині тисячі поселень України. І зусиллями лише одних сільських громад зараз вирішити

проблему практично неможливо. Тож хотілося б сподіватися на втручання держави, але й самим людям не слід опускати руки. У Мойсівці, наприклад, активну діяльність місцевої громади з відродження села очолила Щербина Світлана Миколаївна, голова сільської ради. Робота ця не з легких. На наш погляд, у подібних випадках слід йти шляхом перегляду раніше укладених

*Пам'ятник Т. Г. Шевченку в с. Мойсівка Дравівського району Черкаської обл.
Меморіальна таблиця на честь перебування Т. Г. Шевченка в с. Мойсівка 1843 р.*

договорів з орендарем, розвитку в селі обслуговуючих кооперативів і, як виняток, змусити орендаря частину прибутку, отриманого ним із землі селян-пайовиків, направляти в розпорядження сільської громади села. Слід також вивчити можливість створення в Мойсівці цехів із виробництва місцевих будівельних матеріалів, переробки сільськогосподарської продукції, розвитку зеленого туризму, організації кредитних спілок... Якщо ж селом, його економічними, соціальними, архітектурно-планувальними, будівельними і природоохоронними проблемами держава не буде займатися, вона опиниться перед загрозою свого існування, утратою ідентичності українського народу.

Завідувачка Драбівського історико-краєзнавчого музею О. П. Метелиця

На Драбівщині впроваджуються заходи і щодо духовного відродження Мойсівки. Так, у районному краєзнавчому музею (завідувачка Метелиця Оксана Петрівна) планується облагородити до 200-річчя від дня народження Тараса спеціальну Шевченківську світлицю. Ця робота виконується за участю заслуженого художника України В. П. Сірого. Епіцентром шевченківських свят буде, звичайно ж, Мойсівка. Оригінально увічнити історію села, яким бачив його Тарас Шевченко, вирішив мойсівський краєзнавець Михайло Петрович Ніколаєв. На основі документальних старовинних фото, а також проведених спеціальних досліджень, спогадів старожилів він виконав два чудових макети церкви св. Петра і Павла і палацу Волховських (обидві споруди 1804 року побудови). У пам'ять про перебування Тараса Шевченка в цьому селі місцеві жителі звали митцеві пам'ятник.

Сподіваймося, що 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка – 9 бе-

резня 2014 року – Мойсівка зустрине справді врочисто, оновленою економічно й соціально-культурно.

3. Ковалівка Пирятинського повіту Полтавської губернії (тепер Драбівського району Черкаської області)

Село Ковалівка на річці Чумгак знаходиться на відстані 30 км від Яготина та за 27 км від райцентру Драбів. У давні часи через Ковалівку проходив т. зв. Гетьманський шлях. У середині XIX ст. селом володів О. В. Капніст (1796–1869). Уперше Т. Г. Шевченко відвідав Ковалівку, як стверджує відомий шевченкознавець, письменник полтавець П. П. Ротач, 1 липня 1843 року, подорожуючи разом з О. В. Капністом із Мойсівки до Яготина [4, с. 360]. Згодом Шевченко вдруге побував тут і тривалий час (понад два тижні) жив у маєтку Капніста.

До 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка в селі з ініціативи вчителя місцевої школи поета М. Масла, інших учителів та учнів було споруджено пам'ятник генієві України, автором якого є київський скульптор М. Шумлянський.

З Олексієм Капністом Тарас Григорович познайомився в кінці червня 1843 року на балу в Мойсівці. Шевченко цінував Капніста за його освіченість, прогресивні погляди, не дарма подарував другу копію портрета князя М. Г. Рєпніна саме йому, а ще виконав малюнок «Сліпий» («Невольник»).

Як відомо, О. Капніст мав тісні дружні стосунки з сім'єю князя Рєпніна і зокрема з Варварою Миколаївною, яка назвала Олексія Васильовича «рідною людиною». Син Капніста

Палац О. В. Капніста в с. Михайлівка Лебединського району Сумської області напередодні його спалення 1918 р.

Василь Олексійович отримав фундаментальну університетську освіту в Петербурзі і був обраний предводителем Харківського дворянства. Маючи родинні зв'язки з нащадками власника Михайлівки наказного гетьмана Малоросії Павла Полуботка Василь Олексійович отримав у спадок михайлівський маєток на річці Псел Лебединського повіту Харківської губернії, де й скінчив свій земний шлях 1910 року. Його дружина Варвара Василівна Капніст (у дівоцтві Репніна) пережила Василя Олексійовича майже на десять років і була свідком трагічних подій у Михайлівці під час більшовицького перевороту 1917 року – спалення палацу та його розграбування, повної дезорганізації господарської діяльності помістя, поспішної еміграції останнього господаря Михайлівки – її сина Олексія

*Сучасний вигляд флігеля садиби О. В. Капніста.
Пам'ятка архітектури XVIII ст. Фото автора*

Васильовича – у Францію. Ще кілька років поспіль Варвара Василівна одна доживала в спустошеній Михайлівці (мешкала в уцілому ще з полуботківських часів і до наших днів флігелі), та після падіння влади УНР останньою залишила Михайлівку, а далі її життєвий шлях невідомо як склався.

...Ковалівка багато в чому повторила долю Михайлівки на початку ХХ ст., однак ця тема потребує окремого дослідження. Ми ж продовжимо далі мандрувати полтавськими шляхами Тараса Григоровича. Попереду нас чекає подорож до Яготина, Лемешівки, Березової Рудки, Линовиці тощо.

Далі буде

Література

1. Бондаренко І. М. В ріднім хуторі Євгена Гребінки / І. М. Бондаренко // Нова громада : Літературно-науковий місячник. – 1906. – № 5 (Травень). – С. 32.
2. Жур Петро. Літо перше. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка / П. В. Жур. – К. : Дніпро, 1979. – 278 с.
3. Припутень О. І. Євген Павлович Гребінка і Гребінківщина : літературно-краєзнавчі нариси / О. І. Припутень. – Полтава : ТОВ АСМІ, 2011. – 380 с.
4. Ротач Петро. Полтавська Шевченкіана. Спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії : У двох книгах. – Кн. 1. А–К / П. П. Ротач. – Полтава : Дивосвіт, 2005. – 432 с. : іл.
5. Ротач Петро. Полтавська Шевченкіана. Спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії : У двох книгах. – Кн. 2. Л–Я / П. П. Ротач. – Полтава : Дивосвіт, 2009. – 432 с. : іл.
6. Тарахан-Береза З. П. Шевченко – поет і художник : (До проблеми єдності образного мислення) / З. П. Тарахан-Береза. – К. : Наук. думка, 1985. – 184 с. ; іл.
7. Татаренко Юрій. Нехай цей романс звучить і рідною мовою поета / Юрій Татаренко // Хрещатик. – 1998. – 22 грудня.
8. Ткаченко М. М. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / М. М. Ткаченко. – К. : АН УРСР, 1961. – 328 с.
9. Фененко М. В. Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка / М. В. Фененко. – К. : Рад. школа, 1965. – 128 с.
10. Шагинян Марієтта. Собрание сочинений в девяти томах. Том восьмой. Монографии 1941–1973 / Марієтта Шагинян. – М. : Изд-во «Худ. лит.», 1975. – 736 с.
11. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у шести томах. Том другий. Поезії 1847–1861 / Т. Г. Шевченко. – К. : Видавництво АН УРСР, 1963. – 784 с.
12. Шкурка Михайло. Романс Є. П. Гребінки «Очі чорнії» : повернення на історичну батьківщину. 165-річчю роману «Очі чорнії» присвячується / Михайло Шкурка // Альманах Полтавського державного педагогічного університету «Рідний край». – 2009. – № 1 (20). – С. 193–199.
13. Щерба Володимир. З туману віків і днів учорашніх : Історико-географічне дослідження / Володимир Павлович Щерба. – [Б. м.] : Дробрівське видавничо-поліграфічне підприємство, 2007. – 363 с.